

บทบรรณาธิการ

คน/ข้าง/แรงงาน

การควบคุม/เคลื่อนย้ายในโลกสมัยใหม่

วสันต์ ปัญญาแก้ว
Wasan Panyagaew

นับถึงปีนี้ โลกได้หมุนผ่านเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 มาเกือบ 2 ทศวรรษแล้ว และโลกาภิวัตน์คือกระบวนการที่ปฏิเสธกันไม่ได้ยากยิ่งว่า ได้กลายมาเป็นกลไกกำหนดลักษณะ “ธรรมชาติ” และความเป็นไปในชีวิตของผู้คน เป็นโลกซึ่งเขตแดนรัฐถูกทำให้ยืดหดปลดปล่อย ผู้คน และวัฒนธรรม ที่มีพื้นเพประวัติศาสตร์แตกต่างที่มีมาต่างถิ่นต่างทาง ได้เคลื่อนย้าย ก้าวข้าม ติดต่อผสมพันธุ์ ปะทะประสานกันและกันอย่างเข้มข้น อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน

การเดินทาง เคลื่อนที่ เคลื่อนย้าย ข้ามพรมแดนรัฐชาติของผู้คน สินค้า ข่าวดสาร และทุน ที่อุบัติขึ้นในปัจจุบัน จึงเป็นทั้งกระบวนการและประเด็นปัญหา (ในตัวของมันเอง) ที่ควรค่าต่อการพิจารณาศึกษากันอย่างวิพากษ์รอบด้าน John Urry, *Sociology Beyond Societies* (2000) นักสังคมวิทยาอังกฤษถึงกับกล่าวว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงระดับโลกอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากโลกาภิวัตน์ ได้กลายเป็นกระบวนการที่สั่นคลอนทฤษฎีและญาณวิทยาที่นักสังคมวิทยามีต่อสิ่งที่เรียกว่า “สังคม” (Society) ซึ่งเป็น subject matter ของศาสตร์สาขานี้อย่างยิ่งมาถึงไหน กล่าวคือแทนที่จะเป็นสิ่งที่เรียกว่า “สังคม” (หรือระบบความสัมพันธ์ที่มักเข้าใจกันง่าย ๆ ว่ามีขอบเขตเกือบจะซ้อนทับกับสิ่งที่เรียกว่าเขตแดนรัฐชาติ) การเดินทาง/เคลื่อนที่ (mobilities) หรือการเคลื่อนย้ายของผู้คน สิ่งของ ภาพลักษณ์ ข่าวดสาร และสรรพสิ่งต่าง ๆ คือปรากฏการณ์ที่นักสังคมวิทยาที่อยากรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกศตวรรษนี้ จำต้องให้ความสนใจศึกษาอย่างจริงจัง

สำหรับนักทฤษฎีสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส เช่น Pierre Bourdieu, *Outline of A Theory of Practice* (1977) และ Pierre Castles, *Society Against the State* (1972) การเคลื่อนย้าย หรือการเดินทาง/เคลื่อนที่ คือพื้นที่ คือสนามแห่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่ซึ่งรัฐกับผู้คน พลเมืองของรัฐ ต่อสู้ ปะทะ ประสาน ประหัตประหาร กันและกันมาอย่างยาวนานในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ และงานศึกษาของนักสังคมศาสตร์ซึ่งคร่ำหวอดอยู่ในแวดวงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา (อาทิ Clifford Geertz, *Negara* (1980), Andrew Turton *Thai Slavery System* (1980) และ Peter Vandergeest, *Constructing Thailand* (1993) เป็นต้น) ต่างชี้ให้เห็นเช่นกันว่า อำนาจของรัฐจารีตในภูมิภาคนี้โดยรากฐานนั้น ตั้งอยู่บนกลไกการกำกับควบคุมคน กำล้างพล ภาษีเรื่องอริปไตย หรืออำนาจเหนือดินแดน (แบบรัฐสมัยใหม่) แต่อย่างใดไม่ ระบบไพร่ การสักรเลิก การเกณฑ์แรงงาน จนมาถึงการเกณฑ์ทหาร การศึกษาสมัยใหม่ และการออกใบอนุญาตที่เรียกว่า “วิชา” บัตรประจำตัวประชาชน จนไปถึงนโยบายการเคลื่อนย้ายอพยพ ไม่ว่าจะเป็นในนามของ การเดินทางท่องเที่ยว หรือการนำเข้า/ส่งออก “แรงงาน” ที่กล่าวอย่างถึงที่สุดก็คือกลไกสำคัญ ซึ่งรัฐใช้สถาปนาอำนาจและปฏิบัติการขับเคลื่อนเพื่อเป้าหมายของรัฐ อันรวมความตั้งแต่ ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ การจัดเก็บภาษี (เพื่อความอยู่รอดของรัฐ?) การอยู่ดีกินดีของประชาชน ระดับของการพัฒนา และการสร้างอารยธรรม

James Scott นักรัฐศาสตร์นามระบือ ซึ่งคร่ำหวอดอยู่ในแวดวงมานุษยวิทยาศึกษา รัฐ ตั้งคำถามไว้แต่ราว ๆ 2 ทศวรรษที่แล้วว่า สิ่งที่นักสังคมศาสตร์พึงพิจารณาต่อการได้สว่นตรวจตราอำนาจแห่งรัฐนั้น คือประเด็นปัญหาที่ว่า “เหตุใดรัฐจึงทำตัวเป็นปฏิปักษ์ต่อผู้คนที่วิถีชีวิตแบบเร่ร่อน หรือชอบดั้นด้นเดินทาง?” และที่สำคัญ “เหตุใด รัฐ เกือบจะแทบทุก ๆ ที่บนโลกใบนี้ จึงมักจะสถาปนาและขับเคลื่อนโครงการ จัดวางผังชีวิตของผู้คนให้เป็นไปในลักษณะรวมศูนย์และอยู่ติดที่?” ใน *Seeing Like A State* (1998) Scott ชี้ให้เห็นว่า เบื้องหลังของบรรดาโครงการรัฐทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็น การจัดการป่าไม้ การวางผังเมือง การโซนนิ่งเขตที่อยู่อาศัย ไปจนถึงการจดทะเบียนราษฎร จัดทำสำมะโนครัวนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นกลไกการปกครองที่อาศัยความรู้และเทคนิควิทยาการสมัยใหม่ สะท้อนความพยายามที่รัฐจะกำกับควบคุมคน พลเมืองของรัฐ กระนั้น การเคลื่อนย้าย เดินทาง/เคลื่อนที่

ไม่ว่าจะเป็น การอพยพ ลี้ภัย หนีตายจากภัยสงคราม การมีชีวิตเร่ร่อน หรือ การโยกย้ายกลายเป็นแรงงาน เพื่อดิ้นรนออกจากความทุกข์ยากเชิงญาติ กล่าวได้ว่าเป็น ปรากฏการณ์ขั้นต่ำสุดของการมีชีวิต และการใช้ชีวิตของผู้คนในโลกยุคปัจจุบัน ประเด็นที่น่าสนใจไม่ยิ่งหย่อนไปกว่า การกำกับควบคุมคนของรัฐซึ่งต่อมา James Scott เอง ได้นำมาขยายผลใน The Arts of Not Being Governed (2010) ก็คือ คำถามที่ว่า “ผู้คน สามัญชนที่การมีชีวิต คือการเดินทาง/เคลื่อนที่ อยู่แบบไม่ติดที่ ประหนึ่ง “ศัตรูของรัฐ” (ที่ขอบจัดวางชีวิตผู้คนให้อยู่ติดที่) สามารถที่จะเดินทาง/เคลื่อนที่ มีชีวิตแบบไม่ติดที่ เคลื่อนย้ายใช้ชีวิตท้าทาย อยู่ภายใน “พื้นที่” ที่รัฐ สถาปนาอำนาจขึ้นมาได้อย่างไร?”

บทความต่าง ๆ ที่รวมอยู่ในวารสารสังคมศาสตร์ฉบับนี้ เมื่อลองอ่าน ภายใต้อารมณ์ความคิดดังกล่าวข้างต้นก็กล่าวได้ว่า ต่างสะท้อนทิศทางความสนใจ ของนักสังคมศาสตร์ไทยที่ให้ความสนใจต่อเรื่อง การควบคุม/เคลื่อนย้าย หรือ ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างคนกับรัฐ (ดูบทความของ เสาวรีย์ ชัยวรรณ และ วสันต์ ปัญญาแก้ว และบทความของ ชาญ พนารัตน์) รวมจนถึง การเคลื่อนย้าย ของคนกับสัตว์ (ในบทความของเสาวรีย์และวสันต์ ข้างต้น และบทความของ สมหมาย และกาญจนา ชินนาค) รวมไปถึงผู้หญิงในพื้นที่ใหม่ ซึ่งท้าทายความ เข้าใจเดิม ๆ เกี่ยวกับผู้หญิงในสังคมไทย (ในบทความของ ปลายฟ้า นามไพร) และ “แรงงาน” ซึ่งปัจจุบันเป็นได้ทั้ง สิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต (ดูบทความของ นิมนตรา ศรีเสน และบทปริทัศน์หนังสือเรื่อง Labor ของ กฤษฎา ธีระโกสมพงศ์)

วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ก้าวเดินเคลื่อนย้ายผ่าน ทศวรรษที่สามไปเรียบร้อยแล้ว กว่าทศวรรษที่ผ่านมา ท่ามกลางความขัดแย้งที่ยัง ไม่มีท่าทีว่าจะ “ลงเอย” อย่างไรในสังคมไทย และการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ที่ว่ากันว่าเป็น “ยุคสมัยแห่งความปั่นป่วน” (The Disruptive World) เป็นยุคสมัยที่ ผู้ซึ่งรู้และปรับเปลี่ยนได้เท่าทันเท่านั้นคือ “ผู้ที่(จะ)อยู่รอด” เราเฝ้าหวั่นและยังคง ยืนยันว่าจะเป็นพื้นที่วิชาการ ซึ่งเปิดกว้างแก่ความแตกต่างหลากหลาย และเปิดใหม่ เพลิดเพลินกับความเปลี่ยนแปลงท้าทายอย่างวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อสืบสานปณิธาน ภารกิจอันพึงมีของ “สังคมศาสตร์เพื่อสังคม”